

М.І. Копитко
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Н.М. Літвін
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Університет економіки та права «КРОК»

Деструктивні чинники середовища функціонування соціально-економічних систем

У статті узагальнено деструктивні чинники функціонування соціально-економічних систем; встановлено відмінність та взаємозалежність таких деструктивних чинників як виклик, загроза, ризик та небезпека. Визначено авторські класифікаційні ознаки, якими доповнено існуючі класифікації ризиків, загроз, небезпек. Наведено основні деструктивні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування соціально-економічних систем.

Ключові слова: соціально-економічні системи, деструктивні чинники, виклики, загроза, ризик, небезпека.

М.И. Копытко
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Н.Н. Литвин
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международных экономических отношений,
Университет экономики и права «КРОК»

Деструктивные факторы среды функционирования социально-экономических систем

В статье обобщены деструктивные факторы функционирования социально-экономических систем; установлено отличие и взаимозависимость таких деструк-

тивних факторов как вызов, угроза, риск и опасность. Определены авторские классификационные признаки, по которым дополнены существующие классификации рисков, угроз, опасностей. Приведены основные деструктивные факторы внешней и внутренней среды функционирования социально-экономических систем.

Ключевые слова: социально-экономическая система, деструктивные факторы, вызов, угроза, риск, опасность.

M.I. Kopytko

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Financial and Economic Security Department,
“KROK” University*

N.M. Litvin

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of International
Economic Relations Department,
“KROK” University*

Destructive factors of the functioning of social and economic systems environment

In the article the destructive factors of social and economic systems functioning were generalized; differences and correlations between such destructive factors as challenge, threat, risk and danger were defined. Author's classification features, which augment the existing classification of risks, threats and dangers were determined. The main destructive factors of the external and internal environment of social and economic systems functioning were presented.

Keywords: social and economic systems, destructive factors, challenge, threat, risk, danger.

Постановка проблеми

Функціонування будь-якої соціально-економічної системи здійснюється в умовах варіативності протікання реальних явищ та процесів. Управління такими системами здійснюється в умовах невизначеності умов, вимог та, як наслідок, результатів, адже існує значна кількість чинників, які впливатимуть на них. Результатом невизначеності може стати недосягнення бажаних цілей, зміна їх якісного чи кількісного вираження, розвиток небажаних подій. Тому, фундаментальною основою функціонування соціально-економічних систем є їхня безпека. Для суб'єкта управління системою актуалізується першочергове завдання передбачення, ідентифікації та визначення деструктивних чинників, які можуть здійснювати або здійснюють дестабілізуючий вплив, встановлення його характеру та величини з метою попередження, мінімізації чи повної ліквідації негативних наслідків їх реалізації. Проблема полягає в тому, що на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння механізму забезпечення належної безпеки соціально-економічних систем. Не сформульовано сучасне розуміння поняття «деструктивний чинник». Чітко не визначено сутність кожного з них та не існує єдиного погляду на взаємозв'язок між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Процес забезпечення економічної безпеки соціально-економічних систем є одним з визначальних аспектів їх успішної діяльності; йому притаманна

низка специфічних особливостей у залежності від виду діяльності, обсягу, забезпеченості фінансовими ресурсами, активності інноваційно-інвестиційної та зовнішньо-економічної діяльності, кількості та фаховості персоналу кожної соціально-економічної системи. В залежності від можливості врахування впливу деструктивних чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, визначається домінантність у побудові процесу забезпечення економічної безпеки соціально-економічних систем.

З'ясуванням економічної природи таких деструктивних чинників як виклики, загрози, ризики та небезпеки займалась низка науковців: Васильців Т. Г., Лаптев С. М., Мігус І. П., Міщенко С. П., Реверчук Н. Й., Франчук В. І., Шкарлет С. М. та інші. Віддаючи належне науковцям, результати досліджень яких сприяли становленню економічної безпеки підприємств як науки, доцільно зазначити, що нині відсутня єдина думка щодо значення та взаємозалежності вищезазначених деструктивних чинників.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Відсутність концептуального бачення сутності, характеру та особливостей впливу деструктивних чинників на стан функціонування та розвитку соціально-економічних систем мікрорівня, а також визначення взаємозв'язку і взаємовпливу між ними та ранжування деструктивних чинників за величиною вразливості елементів зазначених систем є важливими завданнями в розробці сучасного методологічного підходу до мінімізації їх негативного впливу.

Формулювання цілей статті

З'ясувати сутність сучасного розуміння деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем мікрорівня, а також визначити взаємозв'язок між ними.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з сучасним розумінням, чинник — це термін, який походить від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що діє чи чинить, або здійснює вплив». Чинник у науковому аспекті розглядають як певну умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис. У залежності від джерела походження, чинники поділяють на екзогенні – чинники зовнішнього походження, викликані зовнішніми причинами. А також ендогенні – чинники внутрішнього походження, викликані внутрішніми причинами. Чинник в економіці, це робота чи умова, що мають прямий вплив на економічний результат діяльності чи його рухому форму. В цьому контексті робота — це процедура, підпроцес чи завдання, що відбувається з використанням ресурсів протягом певного проміжку часу і має відчутні результати. Серед чинників, які важливо досліджувати в аспекті економічної безпеки, важливими є антропогенні – чинники, зумовлені діяльністю людини та людські чинники – що відображають інтегральні характеристики зв'язку людини і машини. Для вирішення завдань належного забезпечення безпеки соціально-економічних систем, важливо звернути увагу, в першу чергу, на деструктивні чинники. Деструктивний чинник (лат. destructio) — спрямований на руйнування, порушення функціонування чого-небудь; руйнівний, що супроводжується розпадом структурних відносин, організаційних зв'язків, функціональних залежностей тощо, дестабілізуючий.

Деструктивні чинники – це дії, бездіяльність, явища, події та процеси, які прямо чи опосередковано призводять до погіршення безпекових характеристик економічного середовища. Серед найбільш розповсюджених форм впливу де-

структивних чинників розрізняють: деструктивну дію, деструктивне явище, деструктивну поведінку, деструктивний прояв, деструктивний процес, деструктивний характер, деструктивний потенціал. Деструктивні чинники класифікують за часом прояву (дії), масштабом прояву, тенденціями розвитку, напрямом впливу, джерелом походження тощо. Особливістю деструктивних чинників є вплив на соціально-економічну систему, який призводить до небажаних змін її структури, змісту, функцій, властивостей, параметрів та результатів функціонування. Для кожної соціально-економічної системи, яка функціонує в певному середовищі, існує свій, притаманний лише їй, набір «небажаних змін». При цьому, небажані зміни характеризуватимуться такими деструктивними чинниками, як: виклики, ризики, небезпеки та загрози. Саме ці поняття є базовими у дослідженні проблематики забезпечення безпеки соціально-економічних систем. Окрім того, вони стали об'єктом наукової дискусії, адже до сьогодні відсутні встановлені чіткі відмінності між ними.

Найменш досліджуваними є виклики, адже їх, здебільшого, не позиціонують як прояв небажаних змін для суб'єкта господарювання. Специфіка викликів полягає в тому, що вони не завжди ідентифікуються у сукупності обставин негативного впливу, на які необхідно відреагувати; при цьому їх ігнорування може спричинити позитивні чи негативні наслідки. У внутрішньому і зовнішньому середовищі соціально-економічної системи таких викликів є значна кількість, що створює необхідність їх постійного моніторингу та вироблення заходів реагування [20, с. 43], адже їх ігнорування може призвести до виникнення ризиків а, у подальшому, – небезпек та загроз.

Ототожнює поняття «ризики, загрози та небезпеки» автор словника російської мови Ожегов С. І., який визначає небезпеку як загрозу чогось дуже поганого; загрозу – можливу небезпеку; ризик – можливу небезпеку або дію, що може мати негативні наслідки [21, с. 388, 591]. Марущак С. М. є одним з представників наукової школи, яка не вбачає відмінностей між поняттями, і пропонує таке визначення ризику як загрози або небезпеки виникнення невдач у тій чи іншій діяльності, виникнення несприятливих наслідків, змін зовнішнього середовища, що можуть викликати втрати ресурсів, збитки, а також небезпеку, від якої слід застрахуватися [17].

Професор Васильців Т. Г. [3, с. 28-33] позиціонує як синоніми поняття «загроза» та «ризик». Протилежної думки дотримується професор Ячменьова В. М., яка стверджує, що «загроза» є наслідком неконтрольованого збігу обставин, умов та подій зовнішнього середовища, що сприймаються суб'єктами ринкової економіки (підприємствами) як реальність, та безвихідні обставини, які при наявності резервів ресурсів необхідно усунути або навчитися з ними співіснувати, якщо не можна цьому запобігти.

Розмежують дані поняття і науковці Мігус І. П. та Лаптев С. М. [18]; їхній підхід базується на визначенні «загрози» як певної події, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання, тимчасом як «ризик» виступає результатом впливу загроз на господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Серед науковців [8, 15, 23] простежується і думка, що ризики є джерелами загроз; так Пойда-Носик Н. Н. [23] вважає, що таке твердження є вірним для сектору фінансової безпеки суб'єктів господарювання, оскільки саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання. Схожої позиції дотримується і науковець Корольова М. І. [15, с. 57], яка визначає ризик як ймовірність настання загрози, оскільки загроза визначається як різниця між параметрами зовнішнього середовища та середовища підприємства.

Співвідносить поняття «ризик» та «загроза» К. Горячева [8, с. 8], яка сформулювала наступні твердження:

- ризик по відношенню до загрози – категорія первинна, тоді як загроза – вторинна і впливає з ризику;

- ризик – категорія загальна, неконкретна, це те, що ще не виявлено, загроза – це те, що виявлено, тобто категорія конкретна;

- ризик наявний завжди, коли є фінансова діяльність, тимчасом як загроза – ні, вона може бути, а може і не бути, і виникає тільки за наявності певних умов;

- залежність між рівнями ризику і фінансової безпеки зворотна: чим вищий рівень фінансового ризику, тим нижчим є рівень фінансової безпеки і навпаки.

Власний погляд на визначення понять «ризик» та «загроза» має Валусев Ю. Б. [2, с. 103-116], який стверджує, що загрози економічній безпеці можна розглядати і з точки зору ризиків. Таке дуалістичне розуміння загроз цілком виправдане: коли немає загроз, немає й ризиків, а коли йдеться про ризики маються на увазі загрози.

Ляшенко О. М. [16, с. 244] розглядає «ризик» як двофакторне поняття, оскільки з одного боку (аспект пасивного впливу) – це усвідомлена частина небезпеки, а з іншого (аспект активного впливу) – це дія, що спрямована або на усунення небезпеки чи загрози або навпаки – на свідоме (вірогідне) отримання шкоди, збитку. Окрім того, науковець зазначає, що за настання певних подій, ризик може мати негативні наслідки та стати загрозою [16, с. 248-249].

Цікавою є позиція Реверчук Н. Й. [26, с. 28-29], яка деталізує та пояснює види «небезпеки» для підприємства:

- попередження – сукупність обставин, не обов'язково загрозливого характеру, які потребують реакції на них, а з відсутності реакції підприємства може перерости у ризик;

- ризик – це можливість відхилення результатів конкретних рішень чи дій від запланованих, тобто це вид небезпеки, який потребує негайного реагування;

- загроза – це реальна можливість дії навмисного чи ненавмисного характеру, яка порушує режим функціонування підприємства та призводить до фінансових втрат.

До того ж, автор загрозу розглядає як будь-який конфлікт цілей підприємства із внутрішньою структурою чи зовнішнім середовищем або будь-які внутрішні чи зовнішні коливання, що виводять підприємство зі стану стійкої рівноваги, яка дозволяє йому стабільно функціонувати і розвиватися.

Не погоджується з твердженням, що ризик є видом небезпеки Ковалевський Є., який вважає, що інтерпретація ризику як небезпеки є методологічною помилкою, оскільки змішує причину (небезпечне явище) та її наслідок (ризик) [13, с. 24]. Тобто, ризик науковець визначає наслідком небезпеки, з чим погодитися також не можна, адже нівелюється значення загроз. Франчук В. І. [30, с. 14] вважає, що економічна небезпека – це деструктивні граничні зміни в соціально-економічній системі, викликані реальними втратами, пов'язаними з реалізацією загрози. Тобто, небезпека розглядається як наслідок реалізації загрози. Олейников Є. А. пов'язує між собою поняття «загроза» та «небезпека», і визначає їх наступним чином: «загроза – найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів» [22, с. 10].

Взаємонаслідковність між загрозою та небезпекою прослідковується у праці [1, с. 10], в якій автори розглядають економічну загрозу як потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарської діяльності з боку окремих чинни-

ків внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто виникнення загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства. Реакція підприємства на виникнення загрози повинна проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки.

К. Горячова також вбачає взаємозв'язок між загрозою і небезпекою, при цьому стверджує, що загроза – це одна форма небезпеки – небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність як наявна чи потенційна демонстрація готовності: відносно суб'єктів господарської діяльності – одних суб'єктів завдати шкоду іншим або по відношенню до процесів, явищ – негативно вплинути на господарську діяльність підприємства [8, с. 66].

Підтримку такий підхід знайшов і у дослідженні Гостевої І. С., яка у своїй праці [9] зазначає: «...не кожна потенційна небезпека є загрозою. Прояв будь-якої небезпеки може з часом перетворитися на загрозу та призвести до виникнення шкоди, якщо керівний склад підприємства вчасно не застосує адекватних заходів щодо нейтралізації такої небезпеки».

Вітчизняне законодавство також сформовано на співставленні понять «ризик» та «небезпека». Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», ризик – «кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них» [24].

Зважаючи на полярність поглядів представників різних наукових шкіл, у працях Рудніченко Є. М. [27, 28, с. 190] здійснено спробу критично оцінити їх. Як наслідок, запропоновано наступні визначення термінологічних категорій: «*небезпека* – це об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків; *загроза* – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії; *ризик* – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин)» [28, с. 192].

Доцільно навести класичний підхід до трактування даних понять, який пропонує сучасний тлумачний словник [29]: *загроза* – це можливість, неминучість небезпеки, а *небезпека* – можливість, ймовірність якогось лиха, нещастя, шкоди тощо. Таким чином, фактор ймовірності втрат та переходу із потенційної можливості у реальну відображає різницю між загрозою економічній безпеці та небезпекою економічній безпеці суб'єктів господарювання. Зважаючи на вищезазначене, можна узагальнити, що загроза функціонуванню соціально-економічної системи – це потенційна можливість завдання їй шкоди внутрішніми або/і зовнішніми чинниками, а небезпека стає такою за умови отримання загрози реального прояву. М. Клапків основною причиною відсутності чіткої межі, яка б дозволила визначити поняття «небезпека», «загроза», «ризик», вважає те, що етимологічно слово «ризик» у різних мовах пов'язується з поняттям небезпеки або непевності, і відповідно, різні дослідники цього поняття також пов'язують його із загальним розумінням небезпеки, збитку, знищення, загрози [13, с. 12, 15].

У зв'язку із тривалою науковою дискусією стосовно визначення понять «ризик», «виклики», «загроза», «небезпека» у сфері забезпечення ЕБ підприємств, раціонально було б дотримуватися наступної дефініції понять:

- **виклики** – це сукупність обставин, не обов'язково негативного впливу, на які необхідно відреагувати, при цьому їх ігнорування може спричинити позитивні чи негативні наслідки для підприємства;

- **загроза** – це вплив зовнішнього середовища, його суб'єктів чи внутрішніх елементів системи, що може призвести до втрат;

• **ризик** – це настання суб’єктивних і/або об’єктивних подій у кожній зі сфер діяльності підприємства у зв’язку із актуалізацією загрози, що здатна призвести до позитивних чи негативних наслідків для нього і спричинити відхилення від запланованих параметрів;

• **небезпека** – форма прояву загрози, що призводить до реальних втрат.

Взаємозв’язок та взаємонаслідковість понять «виклики», «загрози», «ризик», «небезпеки» відображені схематично у вигляді «піраміди шарів» на Рис. 1.

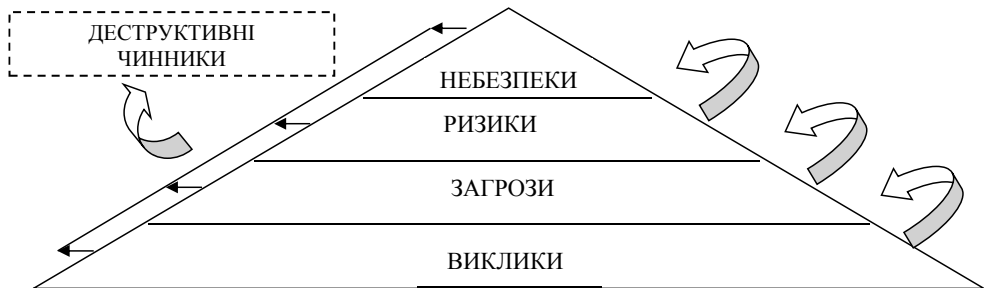

Рис. 1. Ієрархічна схема відображення взаємозв’язку понять «виклики», «загрози», «ризик», «небезпеки»

Джерело: авторська розробка.

Термінологічні зв’язки категорій: виклики, загрози, ризики і небезпеки та їх наслідки для ЕБП графічно відображені на Рис. 2.

Необхідно зазначити, що для діяльності підприємств і безпосередньо для забезпечення їхньої економічної безпеки, важливим процесом є ідентифікація ризиків, загроз та небезпек з метою їх попередження, мінімізації впливу або нейтралізації. У зв’язку з цим, доцільно акцентувати увагу на класифікації цих понять, адже вони дозволять детально проілюструвати сфери чи фактори, які матимуть вплив на діяльність підприємства.

Насамперед, необхідно класифікувати ризики через те, що вони кількісно переважають небезпеки.

У сучасних наукових школах існує значна кількість підходів до класифікації ризиків, що спричинене приналежністю їх до певних галузей народного господарства, розмірів підприємств, умов функціонування, етапу життєвого циклу суб’єкта господарювання, факторів впливу зовнішнього середовища тощо.

Початковим етапом є класифікація загроз, які матимуть місце в результаті відсутності і/або невчасного реагування на виклики.

Необхідно зазначити, що питання класифікації загроз досліджувалося вітчизняними та закордонними науковцями з метою його уніфікації та систематизації, але впродовж багатьох років такі спроби не увінчалися успіхом. Така ситуація надалі формує актуальність здійснення класифікації загроз, зокрема, у сфері забезпечення економічної безпеки підприємств.

Проаналізувавши існуючі класифікації загроз, автори пропонують доповнити класифікацію за двома класифікаційними ознаками:

1) за можливістю прогнозування (авторська ознака): форс-мажорні (які виникають раптово і ймовірність їх виявлення є мінімальною), як наслідок реалізації викликів (ймовірність виявлення є великою);

2) за ступенем наслідків (авторська ознака): загрози, які спричиняють виникнення ризиків; загрози, які не спричиняють виникнення ризиків.

Узагальнену класифікацію ризиків, з врахуванням певних відмінностей підходів вітчизняних та закордонних науковців, автори пропонують доповнити на-

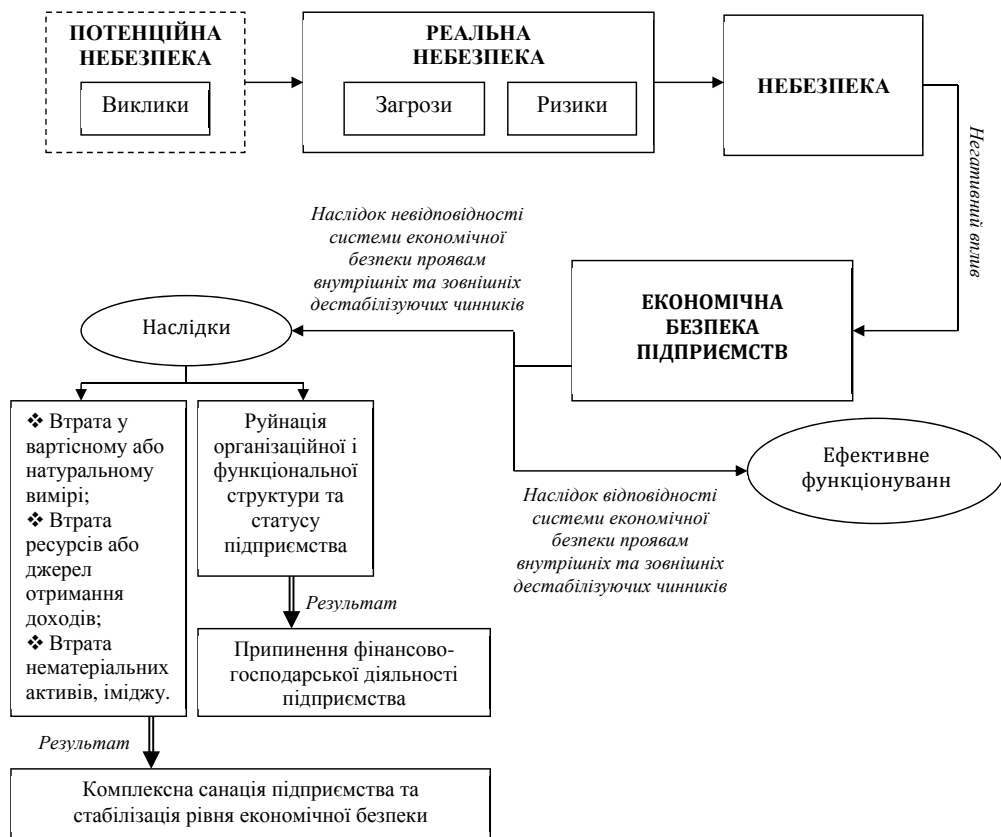

Рис. 2. Схема взаємозв'язків деструктивних чинників середовища функціонування соціально-економічних систем

Джерело: авторська розробка на основі [12; 15; 20; 32].

ступною класифікаційною ознакою, що підкреслює взаємозв'язок деструктивних чинників, а саме: мірою перетворення – ризики які спричиняють появу небезпеки, та ризики, які не спричиняють появу небезпеки.

Здійснюючи класифікацію небезпек ЕБП, доцільно наголосити на тому, що практично відсутні дослідження у цьому напрямку, що зумовлене тим, що переважна більшість науковців [3; 11; 14; 30], представляють єдину класифікацію для ризиків, загроз та небезпек, при цьому не акцентують увагу на значних їх відмінностях і особливостях прояву чи наслідковості. Тому, з врахуванням авторського підходу до причинно-наслідкового зв'язку між поняттями «загроза – ризик – небезпека», можна запропонувати наступну класифікацію небезпек у сфері забезпечення ЕБП:

1) за причиною появи (**авторська ознака**): форс-мажорні, в результаті реалізації ризиків;

2) за місцем виникнення: зовнішні (зі сторони макросередовища), внутрішні (зі сторони підприємства);

3) за сферами поширення: виробничі, експортно-імпорتنі, фінансові, технологічні, кадрові, інституційні, екологічні, організаційні, ринкові, інноваційні;

4) за масштабом впливу: катастрофічні (ставлять під сумнів подальше функціонування підприємства), допустимі (наслідки ліквідовуються складно та значними витратами ресурсів), незначні;

5) за напрямом впливу: матеріальні (реальні збитки), моральні (збитки мають морально-психологічний характер);

6) за структурою впливу: системні (впливають одразу на всі складові елементи СЕБП, включаючи системоутворюючі елементи, системи забезпечення, внутрішні та зовнішні зв'язки тощо. За своїм характером є найбільш руйнівними, і у разі активізації алгоритмів системної дестабілізації у переважній більшості випадків призводять до повного порушення цілісності системи), структурні (впливають на окремі структурні одиниці промислового підприємства), елементні (впливають на окремі елементи системи економічної безпеки підприємства);

7) за характером: природні (проявляються внаслідок взаємодії навколишнього середовища та людини), антропогенні (проявляються внаслідок дії інших підприємств), соціальні (проявляються внаслідок дії суспільних чинників).

Таким чином, у дослідженні розроблено комплексний підхід до класифікації поняття «небезпека» у сфері забезпечення економічної безпеки, що дозволить її враховувати в управлінській сфері з метою підвищення рівня ЕБП.

Зважаючи на вищенаведений аналіз базових понять сфери забезпечення ЕБП (виклики, загрози, ризики, небезпеки), можна зробити висновок про те, що ці категорії у процесі управління можна позиціонувати як *деструктивні чинники*.

До зовнішніх факторів належать:

- несприятливі зміни політичної ситуації;
- макроекономічні потрясіння (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів);
- зміни законодавства, що впливають на умови господарської діяльності (податкової, відносин власності, договірної тощо);
- нерозвиненість інфраструктури ринку;
- протиправні дії кримінальних структур;
- рейдерство, корупція, поширення тіньової економіки, використання недобросовісної конкуренції;
- промислово-економічне шпигунство;
- моральні (психологічні) загрози, залякування, шантаж зокрема і фізичний, небезпечний для життя вплив на працівників та їх сім'ї (вбивства, викрадення, побиття);
- розкрадання матеріальних засобів;
- протиправні дії конкурентів, їх прагнення оволодіти контрольним пакетом акцій;
- зараження програм ЕОМ комп'ютерними вірусами;
- протизаконні фінансові операції;
- надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру;
- несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, комерційної таємниці;
- крадіжки грошових коштів і цінностей;
- шахрайство;
- пошкодження будівель, приміщень тощо.

У свою чергу, чинниками, що впливають на результати господарської діяльності, можуть бути:

- стан підприємницького середовища, наявність місцевих сировинних і енергетичних ресурсів, розвиток транспортних та інших комунікацій, наповнюваність ринку, стан конкурентів, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їх професійної підготовленості, рівень соціальної та політичної напруженості, ори-

ентування населення на продуктивну працю, рівень життя населення, його платоспроможність;

- криміналізація господарського життя (корумпованість чиновників, рекет, економічна злочинність) та ін.

Всі зовнішні чинники, що впливають на економічну безпеку підприємства, можна згрупувати, виділивши наступні: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні, технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, криміналістичні тощо [11, с. 16].

До внутрішніх належать дестабілізуючі чинники, що виникають безпосередньо у сфері господарської діяльності підприємства. До основних чинників ризику можуть належати: недостатній рівень дисципліни; протиправні дії працівників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації; вибір ненадійних партнерів та інвесторів; відтік кваліфікованих кадрів, неправильна оцінка їх кваліфікації, низька компетентність; недостатня патентна захищеність; аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, тепlopостачанні; вихід із ладу обчислювальної техніки; смерть провідних фахівців і керівників; залежність окремих керівників від кримінального світу; низький освітній рівень керівників; істотні недопрацювання як у тактичному, так і в стратегічному плануванні, пов'язані, насамперед, із вибором мети, неправильною оцінкою можливостей підприємства, помилками у прогнозуванні змін зовнішнього середовища [11, с. 17].

Окрім аналізу поняття, а також взаємозв'язків та класифікації дестабілізуючих чинників, виникає необхідність вивчення впливу невизначеності на діяльність вітчизняних підприємств.

Висновки

Таким чином, авторами доведено взаємозв'язок та відмінність таких деструктивних чинників як «виклики – загроза – ризик – небезпека». Визначено сутність кожного, доведено що для методології досліджень з економічної безпеки доречно розрізняти ці поняття та оцінювати вплив кожного на безпеку соціально-економічних систем.

Напрямок подальших досліджень передбачено визначення впливу деструктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування соціально-економічних систем на складові системи економічної безпеки.

Література

1. Основи економічної безпеки : [підручник/ Бандурка О. М., Духов В. С., Петрова К. Я., Червяков І. М. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
2. *Валуєв Ю.Б.* Процесно-функціональне управління промисловим підприємством : [монографія] / Ю. Б. Валуєв // Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2011. – 296 с.
3. *Васильців Т. Г.* Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
4. *Васильців Т. Г.* Чинники та джерела загроз економічній безпеці підприємства / Т. Г. Васильків, М. Б. Пасічник // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 128-135.
5. *Вишнівська Б.* Методи мінімізації фінансових ризиків / Б. Вишнівська // Економіст. – 2007. – №6. – С. 58-59.
6. *Вітлінський В. В.* Ризикологія в економіці та підприємстві : [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіванео. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
7. *Внукова Н. М.* Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії і практики : [монографія] / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 184 с.
8. *Горячова К.* Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. Горячова/ Економіст. – 2003. – №8. – С. 65-67.
9. *Гостева І. С.* Шкода як головна категорія небезпеки у предметній області безпекознавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dibnis.wordpress.com/2012/11/01/>

%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F-3/.

10. *Грачов В.* Класифікація ризиків та управління ними // *Фінанси України.* – 2002. – № 10. – С. 56-60.

11. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 498 с.

12. *Керницький І. С.* Дестабілізуючі чинники як негативний фактор впливу на рівень економічної безпеки промислових підприємств України / І. С. Керницький, М. І. Копитко, В. М. Кобилко // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2013» (07-15.11.2013).* – *Przemysł: Nauka i studia*, 2013. – Volume 7. *Ekonomiczne nauki.* – С. 9-10.

13. *Клапків М. С.* Страхування фінансових ризиків : [монографія] / М. С. Клапків. – Тернопіль : Економічна думка. Карт-бланш, 2002. – 570 с.

14. Класифікація негативних факторів впливу на стан безпеки банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.lntu.info/books/fof/bs/2011/11-15/page7.html>.

15. *Королев М. И.* Проблема безопасности в теории фирмы: развитие и противоречия / М. И. Королев // *Вестник Волгоградского государственного университета.* – 2012. – №1 (20). – С. 53-58. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine /ser-3-economy-1\(20\)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB %D0 %B5%D0%B2.pdf](http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine /ser-3-economy-1(20)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB %D0 %B5%D0%B2.pdf).

16. *Ляшенко О. М.* Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / О. М. Ляшенко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.

17. *Марущак С. М.* Комплексна оцінка ризику в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства / С. М. Марущак // *Наукові праці. Науково-методичний журнал.* – ЧДУ ім. Петра Могили. – 2008. – Вип. 86. – Т. 99. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Economy/2008_86/86-19.pdf.

18. *Мігус І. П.* Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мігус, С. М. Лаптев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821>.

19. *Мойсєнко І. П., Марченко О. М.* Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посіб. / І. П. Мойсєнко, О. М. Марченко. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 380 с.

20. *Мороз О. В.* Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : [монографія] / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 241 с.

21. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Рус. яз., 1985. – 797 с.

22. *Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятия, личность)* / под ред. Е.А. Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

23. *Пойда-Носик Н. Н.* Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах [Електронний ресурс]. / Н. Н. Пойда-Носик. – Режим доступу : www.teologia.org.ua/20110920172/statti/ dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansovii-bezpeciakcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html.

24. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

25. *Рагозин Ф.* Оценка и картографирование опасности и риска от природных и техногенных процессов (теория и методология) / Ф. Рагозин // *Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях.* – М. : ВИНТИ, 2008. – №5. – С. 16-41.

26. *Реверчук Н. Й.* Управління економічною безпекою підприємницьких структур : [монографія] / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.

27. *Рудніченко С. М.* Вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства : дис. ... доктора економічних наук: 21.04.02 / Євгеній Миколайович Рудніченко. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2014. – 578 с.

28. *Рудніченко С. М.* Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / С. М. Рудніченко // *Економіка, менеджмент, підприємництво. Збірник наукових праць.* – Луганськ. – 2013. – №25. – С. 188-195.

29. Сучасний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uktdic.appspot.com>.

30. *Франчук В. І.* Основи економічної безпеки : навч. посіб. / В. І. Франчук. – Львів : Вид-во Львівського держ. ун-ту внутр. справ, 2008. – 203 с.

31. *Цвігун Т. В.* Класифікація ризиків підприємства / Т. В. Цвігун // *Економічні науки.*

Серія: Облік і фінанси : зб. наук. пр. – Луцьк : Луц. нац. техн. ун-т. – 2011. – Вип. 8(29). – Ч. 4. – С. 385-393.

32. *Шкарлет С. М.* Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : [монографія] / С. М. Шкарлет – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.

33. *Ячменьова В. М.* Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : [монографія] / В. М. Ячменьова. – Сімферополь : Доля, 2007. – 523 с.